

УДК 631.11

Щурик М. В.,

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління персоналом та регіонального розвитку, Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького

НОВІ ПРІОРИТЕТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ АПК У КАРПАТСЬКОМУ МАКРОРЕГІОНІ

У статті обґрунтовується необхідність деприватизації та реприватизації земельних угідь у аграрному секторі Карпатського макрорегіону. Доводиться потреба запровадження професійних засад щодо організації земельного господарства, забезпечивши при цьому адекватне фінансування.

Ключові слова: реформа, приватизація, подрібнення, фінансування, об'єднання, агроформування, пріоритетність.

В статье обосновывается необходимость деприватизации и реприватизации земельных угодий в аграрном секторе Карпатского макрорегиона. Обоснована потребность перехода на профессиональные засады организации земельных хозяйств, обеспечив при этом адекватность финансирования.

Ключевые слова: реформа, приватизация, дробление, финансирование, объединение, агроформирование, приоритетность.

The article grounds the necessity for deprivatisation and reprivatisation of agriculture lands in the Carpathian macroregion sector. It proves the need to install the professional footings for landed agriculture organization providing adequate financing at the same time.

Key words: reform, privatization, split, financing, consolidation, agroforming, priority.

Постановка проблеми. Роздержавлення, паювання та приватизація сільськогосподарських земель призвели до подрібнення земельних фондів сільськогосподарських підприємств, що негативно вплинуло на підвищення ефективності їх використання, погіршило екологію, а також загострило проблеми фінансування аграрного сектора. В Карпатському макрорегіоні не одержали достатнього розвитку нові ринковоорієнтовані земельні господарства, оскільки не сформовано механізм їх фінансового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми підвищення ефективності функціонування аграрного сектору в цілому та відтворення земельних ресурсів зокрема, тривалий час є предметом досліджень багатьох відомих вчених. При цьому спектр досліджень є надзвичайно широким та різноманітним.

Посилення уваги до аграрного сектора пояснюється, перш за все, негативними результатами земельної реформи. Відомо, що в основу трансформації земельних відносин провідники земельної реформи поклали приватизацію та пошук справжнього власника, господаря землі, які, в абсолютній своїй більшості, часто проводились поспішно, без належного наукового супроводу. При розробці довгострокової стратегії аграрного розвитку України слід реально уявляти та визнавати ту беззаперечну істину, що процеси становлення дійсно ефективного власника землі – це справа не одного покоління, а “новий аграрний лад”... Неможливо водночас ніяким правовим актом змінити свідомість, менталітет та економічну культуру сучасних учасників земельно-ринкових трансформацій. Їм потрібні нові знання, такі, що відповідають умовам ринкових відносин... [1, с.102]. Таким чином, земельна реформа у аграрному секторі створила квазівласника, який не в змозі забезпечити належне відтворення земельних ресурсів, створити адекватне ринковим вимогам земельне господарство.

Однією з причин існуючого депресивного стану вітчизняного земельного господарства, на думку вчених, залишається недостатній обсяг надходження інвестицій у аграрний сектор економіки, а також низький рівень його фінансової підтримки. Інвестиції в основний капітал сільського господарства залишаються на низькому рівні – 5-7% від загальної суми по економіці, при цьому іноземні інвестиції становлять лише 1,8% [2, с.71].

Забезпечення належного відтворення земельних ресурсів потребує не лише залучення інвестицій, а й створення сприятливих умов, які би дали можливість власникам та користувачам земельних ділянок залучати для потреб використання, збереження, поліпшення та охорони угідь кредитні ресурси. Зазначимо, що нині переважаюча частина приватних власників і користувачів сільськогосподарських угідь не може скористатися кредитами фінансових інституцій, оскільки не вироблено прийнятних умов їх надання. Йдеться про заставу, високі відсоткові ставки, терміни кредитування тощо. У структурі кредитів, наданих банківськими установами суб'єктам господарювання за видами економічної діяльності, як у 2004-му, так і у 2007 роках найбільшу питому вагу мають кредити у сферу торгівлі, побутове обслуговування та виготовлення предметів особистого вжитку (41,8% і 37,7%), а найменшу частку – кредити у сільське господарство, мисливство та лісове господарство -2,7% і 6% відповідно [3, с.89]. Таким чином, однією з найважливіших передумов оптимізації фінансового забезпечення потреб аграрного сектора в досліджуваному макрорегіоні нині залишається налагодження взаємовигідних кредитних відносин між фінансовими інституціями та власниками й користувачами земель.

Недостатній рівень фінансового забезпечення процесу відтворення земельних ресурсів, на думку окремих вчених, спричинений недосконалістю реформування відносин власності. В міру скорочення суспільного сектора сільського господарства відповідно знижує темпи розвитку і приват-

ний сектор, який у наших сьгоднішніх умовах, не маючи вільного доступу до кредитних і технологічних ресурсів втрачає свої потенційні можливості активної дії на відтворювальний процес [4,с.29].

Дослідження організації фінансування потреб використання, збереження, поліпшення та охорони земельних угідь у аграрному секторі Карпатського макрорегіону засвідчують, що однією з найважливіших причин існуючої нині деструктивності фінансових відносин залишається недостатній рівень організації земельних господарств, дрібноземелля.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування потреби організації земельних господарств на засадах професійності, що створить адекватні передумови поліпшення фінансування процесу відтворення земельних ресурсів АПК.

Виклад основного матеріалу. Оптимальність відтворення земельних ресурсів значною мірою залежить від їх фінансового забезпечення. Без грошових коштів, інвестицій вирішити завдання належного використання, поліпшення, збереження та охорони земель практично неможливо. Фінанси в процесі відтворення земель слугують своєрідною підмогою, завдяки якій досягається розв'язання завдань, що покладаються на головний засіб сільськогосподарського виробництва.

Ретроспективний аналіз фінансового забезпечення заходів у зв'язку з відтворенням земельних ресурсів засвідчує, що аграрний сектор завжди гостро відчував нестачу грошових ресурсів, оскільки їх формування, як правило, здійснювалось за залишковим принципом. При цьому аграрна сфера постійно виступала фінансовим донором інших секторів економіки. Йдеться про централізоване встановлення державою закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, добрива, матеріально-технічні засоби, пальне, а також вилучення значної частини доходів сільськогосподарських підприємств в бюджет, цільові фонди тощо. Саме такий механізм фінансового регулювання використовувався в аграрному секторі Карпатського макрорегіону за часів командно-адміністративної моделі господарювання. Принагідно зазначимо, що тодішня надбудова, як популістське благо часто списувала борги, що накопичувались тривалий час у сільському господарстві, періодично запроваджувала пільгові кредити, різного роду преференції. Однак, такий механізм регулювання фінансового забезпечення процесу відтворення земельних ресурсів не приносив очікуваних позитивних зрушень, оскільки сільськогосподарським підприємствам постійно не вистачало коштів для організації виробництва сільськогосподарської продукції на засадах професійності, самостійності, збалансованості.

Незадовільний розвиток аграрного сектора в пострадянський період спричинив до пошуку причин хронічного відставання галузі. Тодішні провідники земельної реформи вбачали їх у незадовільній організації земельного господарства колгоспами та радгоспами, забороні приватної форми власності на землю, а також відсутністю справжнього господаря землі.

Саме тому зусилля реформаторів були спрямовані на руйнацію сільськогосподарських підприємств, поспішну реанімацію приватної форми власності на земельні ресурси.

Результати запровадження трансформаційних заходів у Карпатському макрорегіоні призвели до поділу цілісних земельних масивів на дрібні земельні ділянки (паї), які, в абсолютній своїй більшості, безкоштовно було роздано господарствам селян. Земельний фонд фактично було поділено на дві частини. Одна з них, перейшла в підпорядкування домогосподарств (близько 80% усіх сільськогосподарських угідь), друга – була призначена для формування нових агроформувань ринкового типу, в складі яких значну питому вагу займали земельні господарства фермерів, господарських товариств, виробничих кооперативів, приватних агроформувань. Слід зазначити, що в досліджуваному макрорегіоні вони не одержали широкого поширення та розвитку, оскільки величина сільськогосподарських угідь, що залишились (близько 20%) не могла забезпечити достатні обсяги землекористування. Йдеться про те, що абсолютна більшість із новостворених агроформувань не має достатньої кількості земельних ресурсів щоби належним чином організувати земельне господарство.

Роздержавлення, паювання та приватизація земельних угідь спричинила не лише до руйнації та подрібнення цілісного земельного фонду, а й радикально змінила сформований раніше механізм фінансування процесу відтворення земельних ресурсів, як за рахунок власних коштів агроформувань так і за кошти державного бюджету, а також спеціальних цільових фондів. Таким чином, в результаті трансформаційних заходів у сільському господарстві Карпатського макрорегіону виникла потреба запровадження нової моделі фінансового забезпечення.

Насамперед зазначимо, що земельна реформа не забезпечила покращення фінансового стану земельних господарств населення та новостворених сільськогосподарських підприємств. Фінансова допомога, яку вони одержували від міжнародних фінансових інституцій на початковому етапі реформування була практично призупинена після поспішного та безкоштовного поділу земельного фонду серед нових користувачів. Дальніший хід земельної реформи в аграрному секторі країни вже не викликав інтересу зовнішніх інвесторів. Таким чином, приватизація сільськогосподарських угідь повинна була забезпечуватись уже власними коштами, яких, як нами зазначено вище, в більшості користувачів і власників не було.

Крім того виникли труднощі в зв'язку з визначенням пріоритетних напрямків фінансування, встановленням їх обсягів, суб'єктів тощо. Зокрема, складнощі фінансового забезпечення виникли в зв'язку з використанням, збереженням, поліпшенням та охороною земельних паїв великою кількістю домогосподарств (близько 4 млн. одиниць). Більшість із них одержали 0,6-0,8 га сільгоспугідь. Цілком зрозуміло, що фінансувати такі господарства не є виправдано ні економічно, ні фізично. Крім того частина госпо-

дарств населення приватизувала земельні паї, вони перейшли у особисту приватну власність. Цілком логічно, що фінансове забезпечення вони повинні організувати за рахунок власних коштів. Достатньо того, що держава віддала їм безкоштовно земельні паї.

Складнощі фінансового забезпечення торкнулися також новостворених агроформувань, абсолютна більшість із яких крім наділеної землі не мала грошових коштів для потреб оптимізації процесу її використання, збереження, поліпшення та охорони. Йдеться про фактичну відсутність у них стартового капіталу. Таким чином, на початковому періоді своєї діяльності власники (керівники) сільськогосподарських підприємств не могли сформувати земельне господарство, оскільки не було коштів для створення адекватної матеріально-технічної бази. Крім того в більшості з них не було обігових коштів для придбання насіння, сировини, паливно-мастильних матеріалів тощо. Деструктивність фінансового забезпечення мала місце також стосовно запровадження новітніх технологій, добрив, засобів захисту рослин, підготовки кадрів, а також інших важливих складових, завдяки яким можливим стає досягнення належного відтворення земельного фонду.

Таким чином дрібні власники та користувачі земельних ділянок, а також новостворені сільськогосподарські підприємства практично залишились без фінансового забезпечення. Цілком зрозуміло, що вони не могли належним чином організувати не лише використання, а й збереження, поліпшення й охорону належних їм земельних угідь.

Зважаючи на деструктивність розподілу земель у АПК досліджуваного макрорегіону очевидним є те, що в найближчій перспективі не вдасться належним чином організувати адекватне фінансування процесу відтворення земель АПК. Про це переконливо засвідчує сформована структура землеволодіння та землекористування в Івано-Франківській області, як типового представника Карпатського макрорегіону (табл.1).

Таблиця 1
Розподіл земельної площі та сільськогосподарських угідь у 2008 році¹
(на кінець року; тис.га)

	Загальна земельна площа	Сільськогосподарські угіддя	У тому числі		
			рілля	сіножаті	пасовища
Усього земель	1392,7	631,9	381,6	82,9	130,0
Землі сільсько-господарських підприємств і громадян	514,4	489,7	364,5	65,8	27,0
Землі недержавних сільськогосподарських підприємств	114,0	107,3	100,4	2,8	3,0

у тому числі фермерських господарств	24,2	23,5	21,7	0,7	0,9
Землі державних сільгоспідприємств	6,7	5,8	4,7	0,2	0,5
Землі громадян	393,7	376,8	259,4	62,8	23,5
у тому числі особисті селянські господарства населення та присадибні ділянки	244,3	230,9	183,5	32,9	3,5
Землі користувачів інших категорій	878,3	142,2	17,1	17,1	103,0

¹ За даними Головного управління Держкомзему в Івано-Франківській області

Дані, табл. 1 засвідчують, що нинішній розподіл сільськогосподарських угідь практично унеможливує організацію фінансування відтворювального процесу за рахунок не лише зовнішніх, а й внутрішніх джерел, тобто за кошти держави та власні грошові ресурси суб'єктів володіння та користування землею.

Фінансовий стан більшості агрогосподарств залишається нині збитковим (табл. 2).

Таблиця 2
Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області² (відсотків)

	1990	1995	2000	2005	2008
Зерно	169,1	80,5	61,3	-2,6	-9,4
Цукрові буряки (фабричні)	31,4	14,9	4,4	-3,7	-21,9
Овочі відкритого ґрунту	52,5	53,3	49,1	0,9	38,2
Картопля	20,9	84,1	-19,4	-13,6	15,1
Плоди	53,6	75,0	65,6	-16,8	-31,9
Молоко і молочні продукти	29,1	-12,9	-17,1	0,4	3,8
М'ясо:					
ВРХ	16,9	-3,5	-34,8	4,5	11,4
свиней	19,3	-16,7	-56,0	14,6	7,3
птиці	32,8	-41,2	-8,0	6,6	-29,6
Яйця	22,6	48,9	4,2	-25,8	32,6
Вовна	-4,4	-66,7	-85,7	62,5	-42,9

² За даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області

Судячи з інформації, наведеної в табл.2 з усією очевидністю можна зазначити, що сільськогосподарські підприємства Карпатського макро-

регіону нині самостійно не в змозі забезпечити достатність надходження грошових коштів для належної організації земельного господарства. Аналогічний фінансовий стан характерний також для абсолютної більшості господарств населення, оскільки земельні ділянки використовуються ними з метою забезпечення власних потреб.

Організація належного фінансового забезпечення на наше глибоке переконання, потребує в досліджуваному макрорегіоні запровадження нових радикальних заходів, в числі яких найважливіша роль має бути відведена об'єднанню дрібних земельних господарств, укрупненню земельних площ та переведення відтворювального процесу аграрного сектору на професійні засади. Саме ці напрямки фінансування слід вважати пріоритетними і такими, що формують стратегію відтворення земельних ресурсів в досліджуваному макрорегіоні. Це аксіома, без усвідомлення якої земельне господарство АПК продовжуватиме знаходитись у депресивному стані.

Реалізація зазначених пріоритетів у Карпатському макрорегіоні стане можливою завдяки запровадженню непопулярних заходів. Йдеться про повторний перерозподіл земельних угідь АПК шляхом деприватизації та реприватизації, як нові напрямки реформування, що потребують регулярного та достатнього державного фінансування.

Новий перерозподіл земель аграрного сектора потребує проведення в першу чергу інвентаризації сільськогосподарських земель у розрізі угідь та власників. Результати переобліку земельних угідь слугуватимуть інформаційною базою прийняття рішень, які стосуються вилучення (націоналізації), повторної приватизації земельних угідь з метою організації сучасних професійних земельних господарств.

Зважаючи на особливості та радикальність заходів повторного перерозподілу земельних угідь АПК надзвичайно важливим є приведення у відповідність до потреб націоналізації та приватизації вітчизняного земельного законодавства, а також надання цьому процесу публічності, прозорості, доступності та зрозумілості, оскільки йдеться про розв'язання суспільно значущих завдань.

Нова трансформація земельних ресурсів відповідно до намічених завдань потребує обов'язкового фінансового забезпечення. Більш ніж очевидно, що переважаюча частина заходів деприватизації та реприватизації має бути профінансована державою, а також її представницькими структурами на місцях, оскільки йдеться про найважливіший національний ресурс, основне призначення якого полягає в забезпеченні інтересів усього суспільства, а не окремих вибраних осіб.

Фінансового забезпечення потребує також проведення робіт у зв'язку з інвентаризацією земельних ділянок господарств населення, а також сільськогосподарських агроформувань усіх форм власності. Йдеться не лише про кількісний реєстр сільськогосподарських угідь, встановлення персонального складу власників і користувачів, а й дослідження якісних харак-

теристик ґрунтів. Зокрема, це стосується механічного, фізичного, хімічного, біологічного складу земель, а також інших інгредієнтів, що впливають на продуктивність.

Фінансового забезпечення потребує також організація підготовки професійних кадрів для проведення деприватизації, реприватизації, а також створенню на землях державного фонду нових орендних сільськогосподарських підприємств.

Недоліки, що виникли в зв'язку з роздержавленням, паюванням і особливо приватизацією сільськогосподарських угідь у АПК Карпатського макрорегіону засвідчують, що з метою недопущення помилок, що мали місце підчас їх проведення раніше, найбільш доцільним є створення орендних сільськогосподарських підприємств. Йдеться про нову організацію господарств на землях державного фонду, в основі яких слід покласти професійне використання, збереження, поліпшення та охорону сільськогосподарських угідь. Причому договори оренди мають бути виключно довготривалі (49 років), що дасть можливість створити передумови запровадження приватної форми власності на землю.

Важливим напрямком фінансування в перспективі являється створення нових орендних сільськогосподарських підприємств, оскільки без грошових коштів, фінансової допомоги держави організація їх функціонування буде приречена на невдачу. Причому фінансове забезпечення має бути спрямоване виключно адресно на високопрофесійну організацію земельних господарств.

Висновки. Високоєфективне відтворення земельних ресурсів аграрного сектора Карпатського макрорегіону значною мірою залежить від фінансового забезпечення. Саме фінансові ресурси є тією умовою, завдяки якій забезпечується належне використання, збереження, поліпшення та охорона сільськогосподарських угідь. Ретроспективний аналіз засвідчує, що аграрний сектор в цілому та відтворення земельних ресурсів зокрема, постійно недофінансовувався як в умовах командно-адміністративної системи так і в пострадянській період. Більше того, сільське господарство постійно являється донором інших сфер економіки. Аналіз засвідчує, що нині потрібне запровадження якісно нових засад до фінансового забезпечення земельних ресурсів. Йдеться про зміну пріоритетів фінансування, найважливішими з яких слід вважати проведення трансформаційних заходів у зв'язку з об'єднанням дрібних земельних ділянок господарств населення, залучення в обіг покинутих та незадіяних земельних паїв, деприватизація сільськогосподарських угідь у тих користувачів й власників земель, які об'єктивно не можуть налагодити належним чином власне земельне господарство. Фінансового забезпечення в досліджуваному макрорегіоні потребують також заходи, в зв'язку з формуванням сільськогосподарських орендних підприємств, проведення заходів інвентаризації земельного фонду в розрізі користувачів і власників земельних угідь, а та-

кож запровадження професійних засад до використання, збереження, поліпшення та охорони сільськогосподарських угідь. Одним з пріоритетних напрямків фінансового забезпечення трансформаційних процесів є запровадження, удосконалення та розвиток оренди сільськогосподарських угідь на якісно нових засадах. Йдеться про запровадження світових стандартів та досвіду функціонування довгострокової оренди, яка слугуватиме передумовою імплементації приватного землеволодіння.

Література:

1. Загурський О. М. Державне регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 100-107.
2. Амбросов В. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 67-73.
3. Колотуха С. М., Борейко І. П. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 89-96.
4. Дем'яненко М. Я. Фінансова складова у дослідженнях академіка І. І. Лукінова / Теоретичні надбання академіка І. І. Лукінова та їх значення у розвитку аграрного виробництва України (Лукіновські читання): Зб. виступів 10 жовтня 2008р. / Відп. за вип. Г. М. Підлісецький. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 140 с.